

ALOHIDA OLINGAN SO‘ZLAR VA ULARNING TILSHUNOSLIKDAGI O‘RNI**Shuhratova Marjona****Shahrisabz davlat pedagogika instituti****Filologiya fakulteti o‘zbek tili va adabiyoti****Yo‘nalishi 2-bosqich 1.24-guruh talabasi****<https://doi.org/10.5281/zenodo.20622459>**

Annotatsiya: Ushbu maqolada tilshunoslikda alohida olingan so‘zlarning leksik-semantik, grammatik va uslubiy xususiyatlari, ularning nutqdagi vazifasi hamda matn tarkibida tutgan o‘rni keng va chuqur tahlil qilinadi. Shuningdek, alohida olingan so‘zlarning nutqiy ta‘sirchanligi, inson tafakkuri bilan bog‘liqligi va ularning kognitiv jihatlari yoritib berilgan.

Аннотация: В данной статье проводится глубокий и расширенный анализ лексико-семантических, грамматических и стилистических особенностей отдельно взятых слов в языкознании, их функций в речи и роли в составе текста. Также освещаются речевая выразительность, связь с человеческим мышлением и когнитивные аспекты отдельно взятых слов.

Abstract: This article provides a comprehensive and expanded analysis of the lexico-semantic, grammatical, and stylistic features of isolated words in linguistics, their functions in speech, and their role in the structure of the text. It also highlights the communicative expressiveness, connection to human cognition, and the cognitive aspects of isolated words.

Kalit so‘zlar: So‘z, leksika, semantika, nutq, uslub, kognitiv tilshunoslik, til tizimi.

Ключевые слова: Слово, лексика, семантика, речь, стиль, когнитивная лингвистика, языковая система.

Keywords: Word, lexicology, semantics, speech, style, cognitive linguistics, language

Til — murakkab, ko‘p qatlamli va mukammal tizim bo‘lib, uning asosi so‘zlardan tashkil topadi. So‘z tildagi eng kichik, mustaqil ma‘noga ega va aloqa-aralashuvni ta‘minlovchi birlik sanaladi. Biroq tilshunoslikda alohida olingan so‘zlarning tabiatini, ularning boshqa so‘zlar bilan birikmasdan turib ham muayyan ma‘noni ifodalay olish xususiyatini o‘rganish muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Alohida olingan so‘zlar tildagi lug‘aviy boylikni, inson tafakkurining ifoda imkoniyatlarini va tilning ichki imkoniyatlarini namoyon etadi. Ushbu maqola alohida olingan so‘zlarning tilshunoslikdagi o‘rnini, ularning leksik-semantik va uslubiy qirralarini kengroq tadqiq etishga qaratilgan.

1. Alohida olingan so‘zlarning leksik-semantik xususiyatlari

Lisoniy jihatdan olib qaralganda, har bir so‘z o‘zining mustaqil leksik ma‘nosiga ega bo‘ladi. Lug‘at boyligida alohida turgan so‘z nutq jarayonida turli ma‘no qirralarini ochib berishi mumkin. Masalan, "Vatan", "Ozodlik", "Inson", "Adolat" kabi so‘zlar nafaqat lug‘aviy birlik, balki muayyan tushunchani va g‘oyani ifodalovchi mustaqil belgilar sifatida namoyon bo‘ladi.

Monosemiya (bir ma‘nolilik): Ko‘pgina terminlar va maxsus so‘zlar (masalan, leksikologiya, fonetika, fotosintez) faqat bitta ma‘noni anglatadi va ularning ma‘nosi kontekstga unchalik bog‘liq bo‘lmaydi.

Polisemiya (ko‘p ma‘nolilik): Aksariyat umumxalq so‘zlari kontekstdan tashqarida ham bir nechta ma‘no qatlamiga ega bo‘lishi mumkin (masalan, bosh, til, quloq).

Sinonimiya, antonimiya va homonimiya: Alohida olingan soʻzning munosabatlari tizimi boshqa soʻzlar bilan taqqoslanganda aniqlanadi va soʻzning lugʻaviy maʼnosi qanchalik boyligini koʻrsatadi.

2. Grammatik jihatdan mustaqillik va turlanish xususiyatlari

Alohida olingan soʻzlar maʼlum bir nutqiy vaziyatda sintaktik vazifa bajarmay tursa ham, uning shakllanish qonuniyatlari saqlanib qoladi.

Morfologik xususiyatlar: Ot, feʼl, sifat yoki ravish kabi soʻz turkumlariga oid xususiyatlar oʻz holicha ham ajratib koʻrsatiladi. Masalan, feʼllar harakat yoki jarayonni ifodalasa, otlar predmetlik maʼnosini bildiradi.

Lison va nutq birligi: Lisoniy darajadagi soʻz (potensial imkoniyat) nutqiy darajadagi soʻzdan farq qiladi. Alohida olingan soʻz tilning lugʻat fondida passiv holatda tursa, u nutq jarayonida faollashadi.

3. Uslubiy va nutqiy vazifasi

Badiiy adabiyotda va publitsistikada alohida olingan soʻzlar kuchli emotsional va ekspressiv vazifani bajarishi mumkin. Mualliflar baʼzan matnni kuchaytirish yoki diqqatni jalb qilish uchun alohida soʻzlarni ajratib, taʼsirchanlikka erishadilar.

Sheʼriyatda alohida soʻzning ritmik va ohangdorlik xususiyati alohida ahamiyat kasb etadi. Masalan, oʻzbek mumtoz yoki zamonaviy sheʼriyatida alohida ajratib yozilgan yoki urgʻu tushgan soʻz butun bir sheʼrning gʻoyaviy markazi boʻlib xizmat qilishi mumkin.

4. Kognitiv tilshunoslikda soʻzning oʻrni

Zamonaviy kognitiv tilshunoslikka koʻra, soʻz shunchaki tovushlar majmuasi yoki maʼno birligi emas, balki insonning olamni idrok etish, tushunchalarni shakllantirish vositasidir. Alohida olingan soʻzlar kognitiv bazani, yaʼni til egasining madaniy va milliy tafakkurini aks ettiradi. Har bir soʻz ortida muayyan madaniy kod va tarixiy tajriba yashiringan boʻladi.

Xulosa qilib aytadigan boʻlsam, Alohida olingan soʻzlar tilning asosiy poydevori hisoblanadi. Ularni oʻrganish nafaqat tilshunoslik nazariyasini boyitadi, balki tilni amalda qoʻllash, nutq madani yanada taʼsirchan qilish va badiiy asarlarni tahlil qilishda katta ahamiyat kasb etadi.

Har bir soʻz oʻzida xalqning madaniy, tarixiy va maʼnaviy merosini mujassam etadi. Tilning ichki imkoniyatlarini toʻliq tushunish uchun avvalo alohida olingan soʻzlarning semantik va kognitiv tabiatini oʻrganish maqsadga muvofiqdir.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Mahmudov N., Nurmonov A. Oʻzbek tili nazariy grammatikasi. – Toshkent: Oʻqituvchi, 1995.
2. Sayfullayeva R. va boshqalar. Hozirgi oʻzbek adabiy tili. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2010.
3. Neʼmatov H., Rasulov R. Oʻzbek tili sistem leksikologiyasi. – Toshkent: Oʻqituvchi, 1995.
4. Nurmonov A. Oʻzbek tilshunosligi tarixi. – Toshkent: Oʻzbekiston, 2002.